

DR. SZALÓKY TERÉZIA
Jászberény

Az olvasás és az írás elsajátításának kérdései — a tantervi követelmények tükrében — az általános iskolai orosznyelv-oktatásban*

A valóságban és az iskolai idegennyelv-oktatásunkban a nyelvi érintkezés alapformái közül a beszédértés és a beszéd tanítása áll az első helyen, de a nyelvtanítás és nyelvtanulás igen lényeges része az olvasás és az írás is.

A nyelvi érintkezés alapformái (beszédértés, beszéd, olvasás, írás) feltételezik és erősítik egymást.

Az idegen nyelvi kommunikációban — éppúgy, mint az anyanyelviben — a szóbeliség az elsődleges, de nem nélkülözhető az írott formájú információcsere sem. Gondoljunk csak a levelezésre, az ismeretszerzés, a tanulás vagy a szórakozás különböző formáira. Napjaink iskolai oktatásának „mitizált” segítője a számítógép kezelőjétől — sok egyében kívül — igen nagy pontosságot igényel mind az olvasás, mind az írás területén, hiszen a gép a legkisebb pontatlanság esetén is hibát jelez. Öröndetes tényként könyvelhetjük el, hogy a számítógép nyelvoktatási célokra történő felhasználására is van már példa, ahogy erről Bognár Anikó és Tokody László cikkeiből is tájékozódhatunk. (3, 7)

Természetesen a nyelvi kommunikáció alapformáit nem lehet egymástól elkülönítlenül vizsgálni, hiszen az alap a beszédértés és a beszéd, és csak e szóbeli formák elsajátítása után foghatunk az olvasás és az írás tanításához.

Célom — az olvasással és az írással kapcsolatos rövid elméleti bevezető után — rendszerbe foglalva áttekinteni az általános tantervű általános iskolai orosznyelv-oktatás keretein belül az olvasásra és az írásra vonatkozó tantervi követelményeket, és felhívni a figyelmet néhány kérdésre, amelyek szerintem pontosítást igényelnek.

Az olvasás és az olvasástanítás néhány alapkérdése

Mi az olvasás? „Az olvasás a beszéd egyik formája. A nyomtatott vagy írott szöveg az objektív valóság közvetett tudati visszatükröződése, az emberi gondolkodás olyan rögzített produktuma, amely mások számára is jelzésül szolgál.” (2:120)

Másik megfogalmazás szerint az olvasás „az írásjelekbe, grafémákba rejtett információhoz való hozzájárulást jelenti.” (6:39)

Györi-Nagy Sándor véleménye a következő: „Az idegennyelv-oktatás az olvasáskészséget célkésztségként kezeli. Ez a kimunkálás során is érvényben marad: az olvasáskészséget többnyire olvastatással, azaz a fiktív célnak eszközként való alkalmazása útján próbálja elérni. Emögött az az előítélet húzódik meg, hogy az olvasás-

* Elhangzott Szegeden 1989. január 16—17-én a JGYTF-en rendezett gyermeknyelvi konferencián.

készség elsődlegesen technikai feltételektől függ, s hogy ezek kellő gyakorlással biztosíthatók.” (5:80)

Igaznak fogadhatjuk el Győri-Nagy Sándor előző megállapítását, amelynek lényege, hogy az idegen nyelvek vonatkozásában az olvasás gyakran leszűkül az olvasástechnikára, és ritkán társul hozzá a szövegértés képessége. Ezt bizonyítják például a tanulók olvasását minősítő tanári értékelések: szépen, folyékonyan olvastál; akadozva olvastál; pontosan, gyorsan vagy lassan olvastál; szép kiejtéssel olvastál stb. Ritkábban hangzik el ilyen tanári értékelés: kifejezően olvastál. Ennek oka: a kifejező olvasás szövegértő olvasást feltételez, és — sajnos — ez elég ritka teljesítmény általános tantervű általános iskolai osztályokban.

A szakmódszertanokban található megkülönböztetések közül néhány: hangos, csendes (néma), analitikus, szintetikus, kurzív. Másutt kereső, ismerkedő, megismerő, totális olvasásterminussal is találkozhatunk.

E terminus- és fogalmerdőben Szanyi Gyula próbál rendet teremteni oly módon, hogy megvizsgálja az olvasás problémakörének fogalomrendszerét (5), és megállapítja, hogy három különböző tevékenységgel, és ennek megfelelően három fogalomkörrel van dolgunk: 1. az olvasással mint kommunikatív tevékenységgel, 2. a megértéssel, 3. az idegen nyelvi szövegek feldolgozásmódjával mint komplex módszertani eljárással.

Az olvasásnak mint kommunikatív tevékenységnek a következő fajtáit különböztethetjük meg: hangos, illetve csendes olvasás. Ez utóbbinak három alfaja lehetséges: tájékozódó, szelektív, totális. „Meg kell jegyezni, hogy a nyelvtanítási gyakorlatban a hangos olvasásnak egy didaktikai rendeltetésű változatával is találkozunk. Ennek a kiejtés gyakorlása, a tanulók felkészültségének ellenőrzése a célja.” (6:42)

A második fogalomkörbe a szövegértés változatait sorolja: a közvetett és a közvetlen szövegértést. A közvetett szövegértést elemzés, anyanyelvre fordítás előzi meg, míg a közvetlen szövegértés során az olvasó az anyanyelv közvetítése nélkül jut el a megértéshez.

A harmadik fogalomkörbe tartozik — a szerző szerint — az elemző-fordító szövegfeldolgozás és a fordítás nélküli szövegfeldolgozás.

E fogalomkörök nem választhatók el mereven egymástól, sok kapcsolódási pontot fedezhetünk fel. Például szövegértés nem képzelhető el valamiféle szövegfeldolgozás nélkül, és ha szövegről van szó, akkor az valamilyen kommunikációs tartalmat feltétlenül közvetít, amit hangos vagy néma olvasás keretében el kell olvasni.

A tanterv cél- és követelményrendszere

A továbbiakban nézzük meg, hogy a tanterv az orosz nyelv c. tárgy tantárgyi célrendszerén belül az olvasás-, illetve írástanításra vonatkozóan milyen feladatokat határoz meg annak a célnak elérése végett, „hogy a tanulók a társadalmi érintkezés eszközeként alapfokon elsajátítsák az orosz nyelvet”. (1:463)

A tantervi feladat a következő: „Fejleszteni a tanulók nyelvi készségeit, hogy képesek legyenek ... a feldolgozott szövegeket helyesen elolvasni, megérteni és lefordítani, ... a tanult témákon belül gondolataikat írásban kifejezni.” (1:463)

„A célokat követelmények formájában részletezi és ütemezi a tanterv, és megnevezi azokat a feladatokat, amelyeket a követelmények megvalósítása érdekében el kell végezni” — írja Budai László (4:65)

Vizsgáljuk meg táblázatunkat az olvasási tevékenység összetevői szerint a továbbhaladáshoz szükséges ún. tantervi minimum tükrében:

Ha a *szöveg* szempontjából nézzük követelményrendszerünket, akkor 4—7. osztályig csak a feldolgozott szöveg olvasását követelhetjük meg egyaránt minden ta-

TANTERVI KÖVETELMÉNYEK AZ ÁLTALÁNOS TANTERVŰ 4—8. OSZTÁLYBAN

Az olvasási tevékenység összetevői	O s z t á l y o k				
	4.	5.	6.	7.	8.
SZÖVEG: Feldolgozott Feldolgozatlan: csak ismert szó és ny. ismeretlen szavak is	±	±	± +	± +	± ±
OLVASÁS: Hangos: tempó kiejtés folyamatos értelmes kifejező Néma (csendes):	±	+	+	± ± ±	± ± ± ±
FELDOLGOZÁS				+	±
MEGÉRTÉS		+	± +	± +	±
ÉRTELMEZÉS: tartalmi fordítás helyes magyarság jó magyarság szöveghez jól alkalmazkodó		± ± ± ±	± ± ± + ±	± + ± +	± + ± ± ±
SZÓTÁRHASZNÁLAT				+	±

Jelölés: +: jelez követelményt;
±: tantervi minimum

nulótól, ez pedig nem más, mint reprodukciós szint. Csak 8. osztályban kérhető feldolgozott szöveg olvasásán kívül néhány ismeretlen szót is tartalmazó szöveg olvasása.

Olvasástechnika felől közelítve a helyes kiejtés csak 7—8. osztályban kérhető számon, az olvasási tempóra vonatkozóan csak 4. osztályban van kitétel (az is lassú tempót ír elő!). Az értelmes olvasás mint követelmény nem eléggé körülhatárolt, mert nem lehet tudni, hogy olvasástechnikára vonatkozik, vagy inkább a megértést tükröző olvasást jelenti.

Ide kívánczik kérdésként, hogy a néma (csendes) olvasás — amivel a legnagyobb valószínűség szerint találkozhat a tanuló — nem szerepel az 5 évre terjedő nyelvtanítás követelményminimuma között.

A feldolgozás—megértés—értelmezés összefüggései a tantervi követelmények tükrében nem elég világosak számomra. Szerintem a megértés és az értelmezés itt ugyanazt jelenti: az orosz nyelven írott üzenet felfogását. Az üzenet felfogásának helyességét több módon ellenőrizhetjük, pl.: az üzenet értelmében végrehajtott cselekvési válaszreakcióval, rajzoltatással, elmondattal (orosz vagy magyar nyelven), fordítottatással stb. A fordítás minőségi mutatói közül a tantervi minimumkövetelmények között egyik sem szerepel. Valóban nehéz lenne megmondani, hogy „a helyes

és a jó magyarsággal” történő fordítás között mi a különbség. Ugyancsak tisztázatlan, hogy a „szöveghez jól alkalmazkodó” fordítás szöveghűséget, pontosságot vagy stilisztikai értéket takar.

Ahogy az olvasás alapja a beszéd, úgy az írás sem képzelhető el beszéd és olvasás nélkül.

Az írás lényege abban áll, hogy megtanuljuk grafikus formában rögzíteni vagy közölni mások, illetve saját beszédünk tartalmát.

A nyelvi tartalom rögzítéséhez el kell sajátítani az írást, mint manuális műveletet. A sikeres írásbeli kommunikációhoz a kommunikációs tartalom és írásmechanizmus elsajátításán kívül helyesírási ismeretek, jártasságok, valamint készségek megszerzésére is szükség van.

Az orosz nyelvű írás tanítására vonatkozó tantervi követelmények — az előzőek értelmében — kiterjednek az írásmechanizmus elsajátítására, a helyesírási ismeretek, jártasságok és készségek kialakítására, valamint az önálló íráshasználat legfejlettebb módjára, a fogalmazásra is.

Ha áttekintjük a táblázatot, láthatjuk, hogy az önálló íráshasználat (fogalmazás) elemei már 5. osztálytól jelentkeznek (válaszadás, kérdésszerkesztés), 6—7. osztály-

TANTERVI KÖVETELMÉNYEK AZ ÁLTALÁNOS TANTERVŰ 4—8. OSZTÁLYBAN

Az írásbeli tevékenység tényezői	Ismeretek	Íráshasználati módok	Osztályok				
			4.	5.	6.	7.	8.
ÍRÁS (mechanizmus)	betűalak, -kapcsolás	másolás (nyomtatott sz.-ről)	±	"	"	"	"
			0	+	±	"	"
HELYESÍRÁS	helyesírási ismeret	emlékezetből írás tollbamondás	+	"	"	"	"
			0	+	±	"	"
FOGALMAZÁS		válaszadás	0	+	+	±	"
		kérdésszerkesztés	0	+	+	±	"
		összefüggő szöveg szerk.	0	0	+	"	"
		szöveg vázolata	0	0	0	+	"
		tartalom	0	0	0	+	"
		tartalom (vázlat alapján)	0	0	0	0	+
		levél (szótárhasználattal)	0	0	0	+	"
		levél	0	0	0	0	±
		fogalmazás (szótárhasználattal)	0	0	0	0	+
		fordítás m.-ről	0	0	+	"	"
fordítás m.-ről (szótárhasználattal)	0	0	0	+	+		

Jelölés: 0: még nem jelez követelményt

+: jelez követelményt

±: tantervi minimum

"": az előző osztály(ok)ban jelzett köv. itt is érvényes

ban kiegészülnek néhány íráshasználati mód elsajátításával (összefüggő szöveg szerkesztése, szöveg vázlata, tartalom, levél), majd 8. osztályban önálló fogalmazás elkészítésében integrálódnak.

Végezetül szeretném hangsúlyozni, hogy célom nem tantervbírálat volt, hanem rendszerbe akartam foglalni a jobb áttekinthetőség érdekében az olvasásra és az írásra vonatkozó általános iskolai követelményeket.

Tettem ezt azért is, mert a tantervi cél és a cél elérését eredményező követelmények pontos ismeretére a nyelvtanárnak igen nagy szüksége van ahhoz, hogy tanulói számára olyan fejlesztő gyakorlatokat válogasson és készítsen, amelyek biztosítják az orosz nyelvű kommunikációhoz fontos értő olvasás és önálló szövegalkotás (fogalmazás) elsajátítását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Második kiadás. 1981.
- [2] Anyanyelvi tantárgypedagógia. (Szerk. Nagy J. József.) Tankönyvkiadó, Bp. 1982.
- [3] *Dr. Bognár Anikó*: Computer tanár úr?! A számítógép felhasználási lehetőségei a nyelvórákon = INYT 1985. 2. sz. 41—49. p.
- [4] *Dr. Budai László*: Az idegen nyelvi nevelés céljainak kombinációi és a kombinációk permutációi = INYT 1984. 3. sz. 65—72. p.
- [5] *Győri-Nagy Sándor*: Az olvasáskészség és a nyelvi fázis = INYT 1984. 3. sz. 80—85. p.
- [6] *Dr. Szanyi Gyula*: Olvasás idegen nyelven = INYT 1983. 2. sz. 38—48. p.
- [7] *Dr. Tokody László*: A számítógép alkalmazási lehetőségei az idegen nyelvek iskolai oktatásában = INYT 1987. 6. sz. 185—191. p.

A XX. NYÁRI AKADÉMIA SZEGEDEN

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán az idei tanévben is megrendezzük az általános iskolai tanárok NYÁRI AKADÉMIAJÁT, IDEGEN NYELVEK, valamint SZÁMÍTÁSTECHNIKA ÉS INFORMATIKA tagozatokon.

A tanfolyam időpontja: 1990. június 25—29.

Helye: Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Részvételi díj: kb. 2000 Ft

Jelentkezni és érdeklődni lehet a megyei pedagógiai intézetekben, valamint a következő címen:

Nyári Akadémia Igazgatósága

Szeged, Április 4. útja 6. Telefon: 10-495

Ügyintéző: Lengyel Sándorné

A tagozatok részletes programját a Módszertani Közlemények következő számában tesszük majd közzé.

A Nyári Akadémia Igazgatósága